

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

Καθὼς ἐλέγαμε καὶ εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν, ὁ Μαρξισμὸς εἶνε ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τῆς κοινωνίας.

Ἀλλὰ τὴν κοινωνίαν ἐξετάζουμε ἀπὸ δύο ἀπόψεις, στατικῶς, καθὼς λέγουν καὶ δυναμικῶς. ἤτοι: 1) μελετᾶμε τὰ διάφορα κοινωνικὰ φαινόμενα, ὅπως μᾶς παρουσιάζονται—ἰκλίνητα ὥς ποῦμε—καὶ προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τὴ δικαιολογίαν τῆς ὑπάρξεώς των, καὶ 2) τὰ μελετᾶμε στὴν ἐξέλιξή των—καθὼς ἐξελίσσονται, κινοῦνται ὥς ποῦμε—καὶ προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε τοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πλὴν τῶν μερικῶν κοινωνικῶν φαινομένων μποροῦμε νὰ μελετήσουμε καὶ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας, τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον, σὰν ὁλότητα, σὰν ὄργανισμό, σὰν κοινωνικὸ φαινόμενον, τὸ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὸν φαινόμενον.

Γιὰ νὰ τὴν μελετήσουμε δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποψη χρειάζεται νὰ φιλοσοφήσουμε, νὰ βροῦμε βαθύτερες, γενικέες ἢ σταθερώτερες ἔννοιες, αἰτίες,

που σὰν ἀποτελέσματα νὰ προκύπτουν ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα κοινωνικὰ φαινόμενα.

Γιὰ τὸν Μάρξ τὸ κοινὸν ὑπόστρωμα ὅλων τῶν κοινωνικῶν φαινομένων εἶνε αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, καθὼς προκύπτουν ἀπὸ τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας ἀφ' ἑνὸς καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους τῆς ἱκανοποιήσεώς των (παραγωγή, μέσα παραγωγῆς) ἀφ' ἑτέρου. Αὐτὸ εἶνε τὸ βασικὸ θεώρημα τοῦ Μάρξ. Ἀπὸ τὸν τρόπο, ποὺ αἱ οἰκονομικοὶ ὅροι κάθε ἐποχῆς τῆς κοινωνίας ἱκανοποιοῦν τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, δημιουργεῖται πλέγμα μόνιμον οἰκονομικῶν σχέσεων —οἰκονομικὸν καθεστῶς— ποὺ εἶνε ἡ αἰτία τῆς ἐμφανίσεως ὅλων τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ δυνάμεων (κοινωνικοῦ καθεστῶτος), τῶν πολιτικῶν δυνάμεων (πολιτικοῦ καθεστῶτος) καὶ ἀκόμη καὶ τῶν ἰδεῶν, ποὺ αἱ ἄνθρωποι σχηματίζουν περὶ αὐτῶν, τῆς γενικῆς δηλαδὴ φιλοσοφίας καὶ φιλοσοφικῆς σκέψεως.

Μελετώντας δὲ τὸ οἰκονομικὸν καθεστῶς μιᾶς κοινωνίας εἰς τὴν ἐξέλιξή του μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε ἔτσι καὶ τὴν ἐξέλιξιν ὅλων τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων, νὰ φιλοσοφήσουμε ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως.

Αὕτῃ ἡ οἰκονομικὴ ἀποψη τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τῆς ἱστορικῆς των ἐξελίξεως ἀποτελοῦν τὴν ὀλιστικὴν μέθοδον, ποὺ

καθὼς φρονοῦν μερικοὶ πρέπει νὰ λέγεται ο ἱ κ ο ν ο -
μ ι κ ῆ καὶ ὀχι ὀλιστικὴ μέθοδος ποὺ μπορεῖ νὰ φέρῃ
σύγχυσι με ἄλλες φιλοσοφικὲς σχολές. *

Γιὰ τὴ μελέτῃ λοιπὸν τῶν κοινωνικῶν φαινομέ-
νων καὶ τῆς ἐξελίξεώς των, γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς ἱστο-
ρίας καὶ γιὰ νὰ φιλοσοφήσῃς ἐπ' αὐτῆς, κατὰ τὸν
Μάρξ, πρέπει νὰ φιλοσοφήσῃς βαθειὰ ἐπὶ τῶν οἰκο-
νομικῶν φαινομένων. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ δγάλῃς τὴ φιλο-
σοφίᾳ ἐπὶ τῆς ἱστορίας. Τὴν μέθοδον αὐτὴν δὲν τὴν
διετύπωσεν ὁ Μάρξ συστηματικὰ σὲ κανένα τοῦ ἔργου.
Βγαίνει ὅμως αὐτὴ ἀπὸ τὸν τρόπον, ποὺ ἐργάσθηκε
καὶ ἐμελέτησε τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. Τὸ κλασ-
σικὸ βιβλίον, ὅπου ἐμελέτησε τὰ οἰκονομικὰ φαινό-
μενα εἶνε τὸ Κ ε φ ἄ λ α ι ο ν . Ἀρχισε ὁ Μάρξ νὰ
φιλοσοφῇ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, καθὼς
ἐμφανίζονται ταῦτα εἰς τὸ σημερινὸν κ ε φ α λ α ι ο -
κ ρ α τ ι κ ὸ ν σύστημα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ
χαρακτήρ τῶν οἰκονομικῶν ἐρευνῶν τοῦ Μάρξ εἶναι
ἡ ἐξέτασι τοῦ τι εἶνε αἱ οἰκονομικαὶ κατη-
γορίαι (ὄροι).

Ἡ μελέτῃ αὐτὴ τῶν κατηγοριῶν (ὄρων),

* Βλ. Edwin Seligman : Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐξήγησι τῆς
Ἱστορίας. Γαλλ. Μεταφ. Παρίσι 1911, ἔκδ. Rivière)
Κεφ. Α'.—Α. Loria. Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τῆς ἱστορίας.
Παράρτημα τοῦ βιβλίου του: Le Basi Economiche della
costituzione Sociale. Torino 1913.

ἐννοιῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ πείρα χωρίζει τὰ οἰκονομικά φαινόμενα τῆς κοινωνίας, τὴν οἰκονομικὴν δηλ. δραστὴν τοῦ ἐν κοινωνίᾳ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἕναν εἰδικὸ κλάδο γνώσεων, μίαν εἰδικὴν συστηματικὴν σπουδὴν, ποὺ λέγεται Πολιτικὴ Οἰκονομία. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη εἶνε νέα, δύο αἰῶνες περίπου πρὸ τοῦ Μάρξ, δηλαδή ἐφάνηκε κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Συνήθως εἰς τὰ βιβλία Πολιτικῆς Οἰκονομίας βλέπουμε νὰ γίνεται λόγος ἐπὶ τῶν ζητημάτων: ἀξία, τιμὴ, ράντα (ἔγγειος πρόσοδος), ἡμερομίσθιον, κέρδος, κεφάλαιον κλπ. Οἱ πρὸ τοῦ Μάρξ οἰκονομολόγοι, καθὼς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν περιορίζονται νὰ καθορίσουν τὰς ποσοτικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἄνω τούτων ἀντικειμένων τῆς πείρας, τῶν γνωστῶν ὑπὸ τοὺς ἄνω τούτους ὅρους.

Ὁ Μάρξ ἠθέλησε νὰ βρῇ τὴν οὐσίαν τῶν κατηγοριῶν τούτων. Τίς θεωρεῖ ἱστορικὰς κατηγορίας καὶ ζητεῖ νὰ βρῇ πῶς ἐγεννήθησαν καὶ τί περιέχουν. Γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζει τὸ ἔργον τοῦ Κριτικὴ (Critique) τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ὅχι τόσον εἰς τὴν ἐννοιαν ἐπὶ κρίσεως τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας τῆς ἐποχῆς του, ὅσον Κριτικὴ γνῶσις (Κριτικισμός, βλ. προηγούμενα Κεφάλαια) τῶν οἰκονομικῶν κατηγοριῶν, κριτικὴ ἐξερεύνησις τοῦ τί μπορεί νὰ κρύβεται κάτω ἀπ' αὐτὰς τίς κατηγορίας, καθὼς ὁ Κάντ στὴ φιλοσοφίᾳ

(βλ. προηγούμενον Κεφάλαιον) ἐζήτησε νὰ βρῇ τις κατηγορίες κάτω ἀπὸ τις ὁποῖες γενικῶς ταξινομεῖ τις ἐντυπώσεις τῆς πείρας ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Καὶ τῇ μελέτῃ αὐτῇ τὴν ἔκαμε ἐπάνω στὶς οἰκονομικὰς κατηγορίας, ὡς παρουσιάζονται εἰς τὸ καπιταλιστικὸ σημερινὸ καθεστῶς, γιὰ νὰ βρῇ ἔτσι καὶ τις συγκεκριμένες καὶ ἀντικειμενικὰς τάσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος καὶ πῶς οἱ ἄνθρωποι γνωρίζουν τις τάσεις αὐτές.

Ἀπὸ τις σπουδὲς αὐτὲς βγαίνει ἡ οἰκονομικὴ μέθοδος τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας, ὁ ἱστορικὸς ὀλισμὸς.

Μελετῶντας δὲ ὁ Μάρξ τις ἰδέες, ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἔχουν γιὰ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα τῆς κοινωνίας καὶ τὰ οἰκονομικὰ γεγονότα, ἐχρησιμοποίησε τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τοῦ Χέγελ (βλ. προηγούμενον Κεφάλαιο). Ἀλλὰ παρατήρησε—καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἐπαναστατικὴν ἄποψιν καὶ τὴν πρόοδον ἐπὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Χέγελ—ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἡ πρᾶξις (praxis, ὁ ρᾶσις) ἡ ἐπαναστατικὴ δημιουργεῖ τὴν χεγελιανὴν ἢ τριχοτομίαν τῆς θέσεως, ἀντιθέσεως καὶ συνθέσεως (βλ. προηγούμενον Κεφάλαιον), πρᾶγμα ποὺ δύσκολα συνήθως ἐννοεῖται καὶ καταντᾷ ὁ ἱστορικὸς ὀλισμὸς νὰ θεωρῇται ἀπλῆ μαιρολατρικὴ μέθοδος (φαταλισμός), ποὺ εἶνε φανερό

λάθος και παραγνώριση τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Μάρξ. Σ' αὐτὴ τῇ φιλοσοφικῇ βάσει στηρίζεται τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο*).

Τὸ βιβλίο, ὅπου συστηματικώτερα κάπως διατυπώνεται ἡ οἰκονομικὴ (ὕλιστικὴ) αὐτὴ ἐξήγηση τῆς ἱστορίας εἶνε τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, γραμμένο, ὡς γνωστόν, στὰ 1847, ὡς Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Συνδέσμου, ποὺ ἰδρύθηκε στὸ Λονδίνο καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ Μάρξ. Εἰς τὸ βιβλίο τοῦτο, βγαλμένο γιὰ νὰ δείξῃ τὰ συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου καὶ συνεπῶς τὸν ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτὸ πολιτικὸν ρόλον εἰς τὴν πολυτάραχον αὐτὴν ἐποχὴ τοῦ 1848, ὁ Μάρξ μετὸν Ἐγκελς ἐκθέτουν τὰς ἐξῆς βασικὰς των σκέψεις :

1. Ἡ ἱστορία τῆς κοινωνίας εἶνε ἱστορία πάλης τάξεων.

2. Οἱ ἰδέες, ποὺ ἐπικρατοῦν σὲ κάθε ἐποχὴ εἶνε πάντοτε οἱ ἰδέες τῆς ἐπικρατούσης τάξεως.

3. Κάθε ἀγὼν τάξεων εἶνε πολιτικὸς ἀγὼν.

4. Σήμερα στὴ θέσιν τῶν φεουδαλικῶν σχέσεων ὑψώνεται ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, ποὺ δημιουργεῖ

*) Βλ. Πρόλογον Α' ἐκδόσεως Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου (Ἀθῆναι, Μάϊος 1919. Ἐκδ. Ἐκδοτικοῦ Τμήματος Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος),

ἀνάλογους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς και τήν οικονομικήν και πολιτικήν κυριαρχίαν τῆς ἀστικής τάξεως.

5. Τὸ Κράτος εἶνε ἐπιτροπή διαχειριζομένη τὰ κοινὰ τῶν ἄστων.

6. Κάθε σταθμὸς ἀναπτύξεως τῆς πλουτοκρατίας συνοδεύεται μέ πολιτικήν πρόοδο.

7. Ἡ πλουτοκρατία συναθροίζοντας πληθυσμούς και συγκεντρώνοντας σὲ λίγα χέρια τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, δημιουργεῖ τήν πολιτικήν συγκέντρωσιν.

8. Ἡ πλουτοκρατία ἀγωνίζεται πρῶτα κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας, ἔπειτα μεταξύ της και μεταξύ τῶν πλουτοκρατιῶν τῶν ἄλλων χωρῶν και εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς ζητεῖ τήν βοήθειαν και τήν συνεργασίαν τοῦ προλεταριάτου, σύροντάς το ἔτσι στοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, τήν πολιτικὴν ζωὴν και δημιουργώντας ἔτσι τὰ μέσα ἐκεῖνα τῆς μορφώσεως και συνειδήσεως, ποὺ γίνονται ὅπλα ἐναντίον της, δημιουργώντας τὸν ἐπαναστατικὸ ρόλο τοῦ προλεταριάτου.

9. Οἱ οικονομικὲς ἀνάγκες ποὺ δημιουργεῖ τὸ καθεστῶς της, δημιουργοῦν και τήν πολιτικὴν δράση της, ποὺ ἀπὸ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ προλεταριάτου, καταντᾷ ὑποχώρησιν σ' αὐτό, μοιραία ὑποχώρησιν στὶς οικονομικὲς ἀνάγκες και συνθήκες, ποὺ δημιουργεῖ αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀστικής οικονομίας.

Χαρακτηριστικὴ διατύπωση τῆς θεωρίας βρί-

σκουμε καὶ στὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» (1859), ὅπου λέγει : «Εἰς τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν, μὲ τὴν ὁποῖαν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοποιοῦν τὰς ἀνάγκας τῆς ὑπάρξεώς των μπαίνουν οὔτε σὲ σχέσεις ὀρισμένες, ἀναγκαστικές, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν θέλησίν των. Οἱ σχέσεις αὐτὲς (σχέσεις παραγωγῆς) ἀνταποκρίνονται στὸν ὀρισμένον βαθμὸν ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὸ σύνολον τῶν σχέσεων αὐτῶν παραγωγῆς ἀποτελεῖ τὸν οἰκονομικὸν σκελετὸν (καθεστῶς) τῆς κοινωνίας, τὴν πραγματικὴν βάσιν, ἀπάνου στὴν ὁποῖαν ὑψώνεται (βασίζεται) ἓνας ὑπερσκελετὸς (ὑπερκαθεστῶς) νομικὸς καὶ πολιτικὸς, εἰς τὸν ὅποιον ἀντιστοιχοῦν καὶ αἱ ὀρισμέναι κοινωνικαὶ μορφαὶ γνώσεως καὶ συνειδήσεως. Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τῆς ὕλικῆς ζωῆς καθορίζει γενικῶς τὴν πορεία τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Δὲν εἶνε ἡ θέλησις τῶν ἀνθρώπων, ποῦ καθορίζει τὴν πραγματικότητα. Τοῦναντίον ἡ κοινωνικὴ πραγματικότης καθορίζει τὴν θέλησίν των καὶ τὴν γνώμην των. Εἰς ἓν ὀρισμένον στάδιον τῆς ἀναπτύξεώς των οἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς κοινωνίας ἔρχονται εἰς ἀντίθεση μὲ τὰς ὑπαρχούσας σχέσεις παραγωγῆς, ἢ καθὼς θ' ἐλέγαμε νομικῶς μὲ τὰς σχέσεις ἰδιοκτησίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκινούντο ἕως τώρα. Ἀπὸ στοιχεῖα ἀναπτύ-

ξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ποὺ ἦσαν ἕως τῶρα, γίνονται ἐμπόδια αὐτῆς. Τότε ἀρχίζει ἐποχὴ κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ μεταβολή, ποὺ ἔγεινε εἰς τὴν οἰκονομικὴν βάσιν ἀνατρέπει ἀργὰ ἢ γρήγορα ὅλον τὸν καλῶς σκιαζόμενον ὑπερσκελετὸν (τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν καθεστῶς). Ὅταν παρατηροῦμεν τέτοιες ἀνατροπὰς πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε τὴν ὀλικὴν ἀνατροπὴν τῶν οἰκονομικῶν ὅρων τῆς παραγωγῆς, ποὺ πρέπει νὰ τὴν ἐξετάζουμε ἐπακριδῶς μετὰ τὴν βοήθεια τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τῆς νομικῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς, καλλιτεχνικῆς, φιλοσοφικῆς μορφῆς, μετὰ μιὰ λέξη ἀπὸ τῆς ιδεολογικῆς μορφῆς καὶ ἀπὸ τῆς ὁποῖας οἱ ἄνθρωποι παίρνουν συνείδησιν τῆς ἀντιθέσεως αὐτῆς καὶ τὴν σπρώχνουν. Καθὼς δὲν κρίνουμε ἓνα ἄτομον ἀπὸ τὴν ιδέα, ποὺ ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἔτσι δὲν πρέπει νὰ κρίνουμε μιὰν ἐποχὴ ἀπὸ τῆς ιδέας, ποὺ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτῆς. Τοῦναντίον πρέπει νὰ ἐξηγοῦμε τῆς ιδέας αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως τῆς ὀλικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν παραγωγικῶν τῆς κοινωνίας δυνάμεων πρὸς τὰς σχέσεις παραγωγῆς. Ἐνα κοινωνικὸ καθεστῶς δὲν ἐξαφανίζεται ἀνὰ δὲν ἀναπτυχθοῦν ὅλες οἱ παραγωγικῆς δυνάμεις ποὺ μπορεῖ νὰ χωρέσῃ καὶ ποτὲ νέες καὶ ἀνώτερες σχέσεις παραγωγῆς δὲν παίρνουν τὸν τόπον τους πρὶν νὰ δημιουργηθοῦν μέσα στοὺς κόλπους τοῦ παλαιοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος οἱ ὅροι τῆς

ύλικῆς ζωῆς τῶν σχέσεων τούτων. Γι' αὐτὸ ἡ ἀνθρωπότης δὲν θέτει ποτὲ πρὸς λύσιν παρὰ τὰ ζητήματα, ποὺ μπορεῖ νὰ λύσῃ, διότι, κυττάζοντας καλλίτερα θὰ εἶδῃ ὅτι τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν γεννιῶνται παρὰ ὅταν οἱ υἱικοὶ ὅροι τῆς λύσεώς των ὑπάρχουν ἢ ἔχουν ἀρχίσῃ νὰ δημιουργοῦνται. Σὲ μεγάλες γραμμὲς οἱ τρόποι παραγωγῆς, ὁ ἀσιατικός, ὁ ἀρχαῖος, ὁ φεουδαλικός, ὁ ἀστικός μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἐποχαὶ ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομικῆς τῆς κοινωνίας συνθέσεως. Οἱ ἀστικὲς σχέσεις παραγωγῆς εἶνε ἡ τελευταία ἀνταγωνιστικὴ μορφή τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, μορφή ἀνταγωνισμοῦ, ποὺ γεννιέται ἀπὸ τοὺς υἱικοὺς ὅρους τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων. Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, ποὺ γεννιῶνται μέσα στὴν ἀστικὴ κοινωνία δημιουργοῦν συγχρόνως τοὺς υἱικοὺς ὅρους τῆς λύσεως τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτοῦ. Μὲ τὴν κοινωνικὴν αὐτὴ διαμόρφωση τελειώνει καὶ ἡ προϊστορία τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας».

Τῇ θεωρίᾳ αὐτῇ τὴν ὑπαινίσσεται ὁ Μάρξ σὲ χίλια μέρη τοῦ Κεφαλαίου, ὅπου λαβαίνει ἀφορμὴ νὰ κάμῃ παρεκβάσεις γιὰ διάφορα ζητήματα, θρησκείας, φιλοσοφίας, τεχνικῆς, φιλολογίας κ.λ.π. ἀντλῶντας ἀπὸ τὴν ὑπερπλούσια μόρφωσή του. Εἰς ἀνταποκρίσεις του πρὸς τὸ «Βῆμα» τῆς Νέας Ὑόρκης (1851 — 1852) κάνει σπουδαῖες παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς

Ἐπαναστάσεως καὶ Ἀντεπαναστάσεως τῆς Γερμανίας τοῦ 1848—1849 καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀλιστική θεωρίαν, διασαφηνίζοντας μὲ μεγάλη ὀξυδέρκεια πῶς τὰ διάφορα ἀντιμαχόμενα τότε κόμματα τῆς Γερμανίας ἀντιπροσωπεύουν συμφέροντα καὶ κοινωνικὰς τάξεις. Εἰς ἄλλη δὲ σειρὰ ἄρθρων, ποὺ ἐδημοσίευσε στὴ «Νέα Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου» περὶ τῶν πολιτικῶν ἀγώνων στὴ Γαλλία στὰ 1848—1850 βρίσκει τὸν οἰκονομικὸ πυρῆνα τῶν διαφόρων κομμάτων καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς λόγους τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν. Τέλος στὸ βιβλίον του : «Ἡ 18 ἡ Ὀμιχλώδους τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτου» ἀποδεικνύει πῶς ἡ ἵδρυσις τῆς Δευτέρας Αὐτοκρατορίας στὴ Γαλλία ἦταν ἀποτέλεσμα ἀποκλειστικῶς οἰκονομικῶν αἰτιῶν. Ὁ Ἐγκελς ἔγραψε κάπως συστηματικώτερα ἐπὶ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν ἔκαμε ποτὲ συστηματικὴ θεωρητικὴ ἀποδεικτικὴν ἐκθεσιν αὐτῆς.

Γιὰ νὰ ἀναλύσουμε τὴν θεωρίαν τοῦ ἱστοικοῦ ὀλισμοῦ θὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ κάποιες γενικώτερες παρατηρήσεις.

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ζῶον κοινωνικόν. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐκ τῶν ὄντων ἐκείνων, ποὺ ἀπαντῶνται ζῶντα σὲ κοινωνία. Μονήρης βίος τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχει. Ὁ ἄνθρωπος μόνος του, ἐλεύθερος, σὲ φυσικὴ ζωὴ, ποὺ ἀποφασίζει ἐλεύθερα νὰ

συμβλήθη μὲ τοὺς ὁμοίους του μὲ ἓνα συμβόλαιο (Κοινωνικὸν Συμβόλαιον) γιὰ νὰ φτιάσῃ κοινωνία καὶ ἔτσι νὰ ζήσῃ εἶνε μῦθος, ποὺ τὸν ἐπίστεψε ἡ ἐπιστήμη στίς πχραμονές τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (Ρουσσώ : Τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον) γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ, πὼς ὑπάρχουν φυσικὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε κοινωνία, διὸ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ὁποίων συνεδλήθησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἔφτιασαν κοινωνία, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἀπηλλοτριώσαν, ποὺ δίνουσι δικαίωμα εἰς τὸν καθένα νὰ τὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὴν κοινωνία, ποὺ δικαιολογοῦν καὶ τὴν ἐπανάστασιν ἐναντὶον τοῦ καθεστῶτος, ὅταν τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ καθεστῶς δὲν ἐξασφαλίζῃ εἰς τὰ ἄτομα τὰ φυσικὰ αὐτὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς ἰσότητος, καθὼς ἔλεγαν τότε οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀστικῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Γαλλίας (1789). Ἡ ἐπιστήμη ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε φύσει κοινωνικός. Καὶ ὅχι μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ἀνώτερα θηλαστικά, οἱ πίθηκοι, οἱ πιθηκάνθρωποι, οἱ ἄμεσοι πρόγονοι τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν κλίμακα τῆς ἐξελίξεως τῶν ὄντων. Ἡ κοινωνία αὕτῃ δὲν εἶνε μία ἀπλὴ ὁμαδικὴ ζωὴ, ἀλλ' ὅσο πάει ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα ζῶα εἰς τὰ τελειότερα, ἡ κοινωνία παίρνει τὴ μορφή ἀνταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν, συνεργασίας, καταμερισμοῦ τῶν ἔργων. Ὡς καὶ εἰς τοὺς πιθήκους ἀκόμη παρατη-

ρεΐται κάπως τοῦτο. Πολὺ περισσότερον στὸν ἄνθρωπον, ποὺ ἔχει ἀνάγκη τῆς συμβιώσεως, διότι ἡ βρεφικὴ ἡλικία τοῦ ἀνθρωπίνου παιδιοῦ εἶνε μεγάλη, καὶ τῆς συνεργασίας ἔχει ἐπίσης ἀνάγκη. Οἱ ἄγριοι ἄνθρωποι τῆς σήμερον, ποὺ μᾶς δίνουν μιὰν ἰδέαν τι ἦταν ὁ ἄνθρωπος στὴ πρωτόγονη ἐποχὴ του, πρὶν τοῦ πολιτισμοῦ, παρουσιάζουν αὐτὴ τὴ συνεργασία, ἡ ὅποια τόσο περισσότερον γίνεται συνειδητὴ, ὅσο ἀναπτύσσεται ἡ σκέψις, ἐμφανίζεται ἡ γλῶσσα, ὁ ἐναρθρὸς λόγος, μονιμοποιεῖται ἡ εἰκογένεια, βρίσκειται ἡ φωτιά, ἐφευρίσκονται τὰ ἐργαλεῖα, τὰ πρῶτα μέσα παραγωγῆς, αὐξάνονται οἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς, χρησιμεύειται περισσότερον ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις γιὰ νὰ ὑποτάξῃ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀρκεῖται εἰς ὅτι τοῦ προσφέρει ἀκόπως ἡ φύσις, χόρτα, μικρὰ ζῷα, ὥς ποὺ κοντὰ στὸ κυνήγι, θαμάζει καὶ ἡμερώνει ζῷα καὶ ἀρχίζει ἡ κτηνοτροφία καὶ σιγὰ-σιγὰ ἡ γεωργία, καὶ ἐκεῖθεν τέχνες, ἐμπόριον, πολιτισμός.

Ἔτσι ἡ κοινωνία, ὁ κοινωνικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζει κάποια φαινόμενα, ποὺ δὲν εἶνε ἀτομικά, τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ φαινόμενα κοινωνικά, ποὺ ξεχωριστὸς τοὺς χαρακτηριστικὸς εἶνε, ποὺ εἶνε φαινόμενα γενικά, ἀναγκαῖα εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνύπαρκτα γιὰ τὸν ἄνθρωπον ἂν δὲν ζῇ σὲ κοινωνία. Τὰ φαινό-

μενα αὐτὰ εἶνε τὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀλληλεπίδραση καὶ ἀλληλεξάρτησις τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ζοῦν ἀπὸ κοινοῦ σὲ μιὰ κοινωνία (κοινότητα) δημιουργοῦν αὐτὰ οὐ φαινόμενα.

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶνε διάφορα. Τὸ οἰκονομικόν, ἥτοι τὸ φαινόμενον τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου· τὸ ἠθικόν, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· τὸ νομικόν. ἥτοι τὸ φαινόμενον τῆς ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἀναγνωρίσεως ποινῶν καὶ ἀπαγορεύσεως ὀρισμένων πράξεων· τὸ πολιτικόν, ἥτοι τὸ φαινόμενον τῆς ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἀναγνωρίσεως μιᾶς διευθυνούσης ἐξουσίας ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς· τὸ ἐρωτικόν φαινόμενον (γάμοι οἰκογένεια)· τὸ αἰσθητικόν (καλαὶ τέχναι, αἰσθητικαὶ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου)· τὸ θρησκευτικόν (μεταφυσικαὶ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου· τὸ φιλοσοφικόν (ἡ ἀνάγκη τῆς φιλοσοφίας) καὶ ἄλλα. Ἡ ἐμφάνισις τῶν φαινομένων αὐτῶν δὲν εἶνε στάσιμη· κατὰ ἐποχὰς παρουσιάζουν ταῦτα διάφορους μορφὰς καὶ ἐξέλιξη *.

* Ὁ Ἐγκελς ἔδωκε μιὰ οἰκονομικὴν κινήσεως τῶν φαινομένων: οἰκονομικοῦ (ιδιοκτησία), ἐρωτικοῦ (οἰκογένεια) καὶ πολιτικοῦ (Κράτος) εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο: «Ἡ καταγωγὴ τῆς Οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ Κράτους» («Κομμουνιστικὴ Ἐπιθεώρησις», Ἰανουάριος-Δεκέμβριος 1921).